

Nació i societat en el programa intel·lectual d'Antoni Rovira i Virgili

Xavier Ferré i Trill
Historiador i sociòleg

L'APORTACIÓ TEÒRICA D'AQUEST PERIODISTA I intel·lectual en el camp nacional i social significa tant una clarificació ideològica en el terreny del fet nacional com una aposta per un socialisme -molt proper a l'estratègia socialdemòcrata actual- no marxista; és a dir, per una concepció d'esqueres no homologable al bolxevisme ni al marxisme contemporanis. Ambdues concepcions (com pensar nacionalment i socialment Catalunya) marcaran tota la seva vida política. En aquestes ratlles fixarem aquests dos factors a partir de la trajectòria: els anys emmarcats en la Primera Guerra Mundial i el període de director del diari *La Nau* (1927-1931) i algunes concepcions -prou concloents- redactades a l'exili (1939-1949).

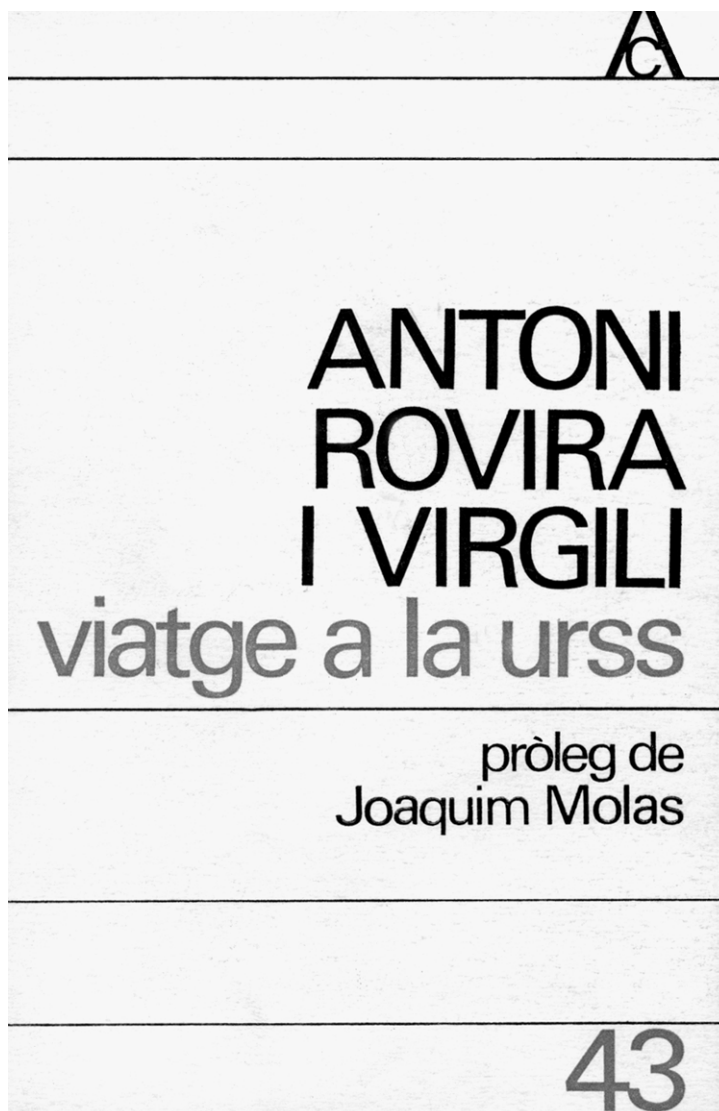
Pel que fa a la concepció nacional -i a més de la consideració sobre l'àmbit nacional de Països Catalans- la base de la ideologia nacional de Rovira rau en la

constant vindicació de la voluntat política com a requisit indispensable de la plenitud -sobirania política- de les nacions sense estat. És a dir més enllà de la constant consideració de la consciència històrica i lingüística (en el periodista polític tarragoní sempre presents), allò que vehicula una vida nacional és la consciència política (consciència de lliure determinació) de qualsevol col·lectiu nacional. Sense la voluntat de concretar un futur polític determinat -federació, confederació o independència- el concepte nacional en Rovira i Virgili manca de sentit. Per tant, l'aportació roviriana a la ideologia nacional catalana -a la història del catalanisme- és superar la trajectòria estrictament cultural/historicista que havia emmarcat, per exemple, tot el catalanisme vuitcentista determinat en la redacció de *La Nacionalitat Catalana* per part d'Enric Prat de la Riba (1906). Perquè si Rovira reconeix efectivament tant el paper essencial de formular teòricament en el cas de Prat, el pas de regió a nació catalana, i la seva tasca d'home de govern al capdavant de la Mancomunitat (1914-1917); també és cert que Rovira va més enllà i delimita la forma d'organització política no tan sols de Catalunya, sinó de l'Estat espanyol. Aquesta forma d'organització serà la de la Confederació Ibèrica, entesa com a relació igualitària de les quatre nacions peninsulars: Castella, Galícia, País Basc i els Països Catalans (aquests darrers entesos al seu torn com a federació de nacionalitats).

Rovira, doncs, anava més enllà del federalisme entès com a forma de racionalització política que situava l'organització de les nacions des de l'estat espanyol, no distingint, a més, entre les nacions culturals i les regions configurades a l'interior de la nació castellana. Rovira, doncs, establia un pacte entre entitats sobiranes; pacte igualitari superior de dependències polítiques.

Per il·lustrar aquest doble procés: voluntat política i confederació, hem seleccionat un article del 1917 i una conferència realitzada a Perpinyà el 1945, en el marc d'unes reflexions sobre el futur del catalanisme endegat pel nucli de la revista *Quaderns Econòmics, Polítics i Socials*.

En el decurs de la Primera Guerra Mundial (1914-1918), Rovira i Virgili escrivia a la revista partidària dels aliats (contra Alemanya) *Ibèria* (1915-1918). En aquest setmanari hi definí, entre d'altres aspectes, unes idees -que anà elaborant d'ençà del seu període al diari *El Poble Català* (1905-1914)- que anaven al voltant de l'alliberament de les nacions sotmeses als imperis (a més de copsar l'interès d'un

socialisme vinculat a la defensa dels drets nacionals). I val a dir que el principi a través del qual va vehicular aquesta solidaritat alliberadora fou, com hem dit, el de la voluntat de decisió dels pobles. En un article d'aquesta etapa bèl·lica –reproduït a la premsa comarcal– que tenia com a títol significatiu *La Voluntat dels Pobles*, Rovira planteja la rellevància del subjecte polític, articulador del passat històric: “Els que donen massa importància a l'anomenat dret històric, o al criteri ètnic, o als accidents geogràfics, obliden el dret humà i el criteri lliberal que han de servir de base sòlida a la solució satisfactòria dels problemes nacionalistes. [...] Història, raça, llengua i geografia, contribueixen poderosament, decisivament moltes vegades, a formar la voluntat d'un poble. Però si a desgrat dels dits elements, la voluntat se decideix en un altre sentit, aquells no poden ofegar-la ni deturar-la; és la voluntat dels homes, i no la natura, la qui s'ha d'imposar. [...] Al nostre parer, la cosa que val en dret polític, la cosa que el dret polític ha de tenir en compte, és la voluntat dels pobles. La raça, la història, la llengua i la geografia tenen valor en quant contribueixen a determinar llur voluntat. Aquest és el punt final del procés de formació nacional. En la manifestació de la voluntat hi ha el fonament jurídic de la solució dels problemes nacionalistes. Totes les altres coses són antecedents que, per si sols, no tenen força de decisió, políticament” (Sabadell Federal, 24-XI-1917).

Per tant, el fet de tenir com a requisit bàsic aquesta voluntat política de determinació és una aportació teòrica que admetrà el principi de plebiscit diari per materialitzar una continuïtat nacional, tal com proposava Ernest Rénan a l'assaig *Què és una nació?* Però el segon fet essencial en la teoria nacionalista de Rovira és concretar, com hem esmentat, una via d'organització institucional com a conseqüència de l'exercici al dret a la sobirania política, fent-se continuador del pensament inicial –que el periodista polític tarragoní copsarà com a referent constant– del pensador del federalisme, Pi i Maragall. Efectivament la fórmula de pacte entre iguals, proposada per l'autor de *Las Nacionalidades* serà la característica que servirà per construir el fet confederal per Rovira i Virgili. Aquest fil de teorització confedera-

En el decurs de la Primera Guerra Mundial (1914-1918), Rovira i Virgili escrivia a la revista partidària dels aliats (contra Alemanya) *Ibèria* (1915-1918). En aquest setmanari hi definí, entre d'altres aspectes, unes idees –que anà elaborant d'ençà del seu període al diari *El Poble Català* (1905-1914)– que anaven al voltant de l'alliberament de les nacions sotmeses als imperis (a més de copsar l'interès d'un socialisme vinculat a la defensa dels drets nacionals). I val a dir que el principi a través del qual va vehicular aquesta solidaritat alliberadora fou, com hem dit, el de la voluntat de decisió dels pobles.

tiu, el polític tarragoní el mantindrà al llarg de la seva trajectòria, i molt especialment entre 1905-1931, període en què delimita tant la seva proposta de federació nacional, com un pensament social d'esquerra lliberal. I, a l'exili, la proposta confederal –concebuda en un context marcat per la no-intervenció dels països dits democràtics vers la dictadura del general Franco d'ençà de la fi de la II Guerra Mundial (1945)– es veurà concretada en tres fases. La primera, en la reivindicació de l'Estatut d'Autonomia republicà (1932). Segonament, per l'aprofundiment del seu sostre polític que, per Rovira, passava per realitzar les “llibertats federatives”, assoliment que recolliria, en realitat, les competències de l'Estatut de Núria, aprovat per plebiscit l'agost de 1931 i extremament limitat en les negociacions a Madrid que donaren lloc a l'Estatut de Setembre de 1932. En tercer lloc –i aplicant el principi de federalisme nacional, és a dir el pacte entre nacions–, arribar a “la Confederació Ibèrica”, que “no parteix –diu Rovira– de les regions peninsulars, ni dels dos estats d'ara (Portugal i Espanya), parteix de les quatre nacions peninsulars (Galícia, Euskadi, Castella i Catalunya) que haurien de confederar-se”. Rovira, doncs, estableix la doctrina que portarà Francesc Macià a proclamar el 14 d'abril de 1931 la República Catalana. Però cal dir que en el marc de l'exili aquest plantejament es veurà contemplat des de dues expectatives. Una via autodeterminista, que no contemplava la legalitat catalana de 1931 i que considerava que calia partir de nou, era l'estratègia del Consell Nacional de Londres, representat pel seu ideòleg Carles Pi i Sunyer, i la via esmentada, proposada des d'Esquerra Republicana de Catalunya (partit al qual pertanyien Pi i Sunyer i Rovira i Virgili) de partir de l'estatut de 1932. Finalment, i marcat pel Congrés d'ERC a Tolosa el juny de 1945, les dues vies –fruit del context polític de no-intervenció contra Franco– es retroben impulsant la lliure determinació a partir de

les bases de l'estatut de 1932. Rovira, entre d'altres articles proposa molt clarament l'estratègia confederativa o “Les Etapes Polítiques de la Restauració de Catalunya”, conferència donada al Casal de Catalunya de Perpinyà el 28 de maig de 1945. Val a dir que aquesta proposta la féu en el marc d'un procés de reflexió que precisament els exiliats dugueren a terme per pensar la viabilitat del catalanisme a les envistes de la fi de la II Guerra Mundial. El document polític on Rovira proposa la via estatutària com a punt de partença i d'una manera més rellevant (en el context del debat amb el Consell de Londres) és “Federalisme, tanmateix” (*La Humanitat*, 15-XI-1945) on esmenta que “acceptem, per començar, l'Estatut del 1932; desitgem la seva ampliació, si pot aconseguir-se sense trontolls; admetem el federalisme, si l'Espanya castellana es decideix a implantar-lo i aspirem a fer ús de la lliure determinació *quan aquesta sigui possible nacionalment i internacionalment*” (subratllat nostre).

El segon punt de suport de Rovira i Virgili és la seva concepció social. Com pensava socialment Catalunya? Hem dit en començar que avui el seu pensament s'aproparia a una certa socialdemocràcia, és a dir, a una concepció de centre-esquerra, que proposa un límit d'intervenció d'estat i un marge d'iniciativa privada. En qualsevol cas l'aportació –prou actual de Rovira– se situaria en un àmbit intermedi entre coacció estatal i iniciativa individual. Era un liberal d'esquerres. Vegem-ho en una sèrie d'articles-editorials de *La Nau*, diari fundat per ell mateix i fogar del futur partit d'esquerra lliberal Acció Republicana (1930). Serà, doncs, en aquest període 1927-1931 (període d'intervenció al diari esmentat) que Rovira proposarà un model de societat –seguint el fil conductor federalista d'esquerres de la seva etapa tarragonina (1900-1906)– no polaritzada per classes socials en un moment, com era la fi de la dictadura de Primo de Rivera (període 1928-1930), de trànsit cap a una República Democràtica, forma de govern que liquidaria la monarquia d'Alfons XIII, i que segons es proposava des dels nuclis activistes del moment, posaria fi a l'opressió nacional dels pobles no-castellanoespanyols, definiria la separació entre Església i Estat i apostaria per

una Reforma Agrària. Doncs bé, la proposta i significació històrica, de Rovira i Virgili caldrà estudiar-les com un component d'aquest procés revolucionari democràtic, sobretot pel que fa a la teorització nacional, aspecte fonamental, com reconeixien polítics d'aleshores (per exemple Joaquín Maurín al seu article "Las tres etapas de la Cuestión Nacional", *La Batalla*, 16-VII-1931), de resolució d'aquest procés revolucionari que havia d'acabar amb l'hegemonia de l'oligarquia economicopolítica. En aquest sentit no ha d'estranyar la traducció de biografies de líders que endegaren processos d'alliberament nacional i social semblants a les propostes de Rovira i Virgili (i.e.: la versió catalana de la biografia del líder independentista txec, Masaryk, editada el 1929).

En aquesta conjuntura de ruptura amb la dictadura de Primo de Rivera és quan Rovira sistematitza el seu pensament social: "Però si no sostenim –diu a *La Nau* del 18-IX-1928– una tendència específicament obrera, tampoc sostenim una tendència específicament burgesa"; o que "la divisió bipartida –escriu a *La Nau* del 5-I-1929– entre burgesia i proletariat, i la divisió tripartida entre grossa burgesia, petita burgesia i proletariat, són igualment insuficients i la gradació conté molts més termes". Però serà quan organitza la plataforma civopolítica Fundació Valentí Almirall (*La Nau* 6-VIII-1929), avantsala del partit Acció Republicana, quan exposa amb més precisió un programa de ruptura democràtica basat en: llibertat individual i col·lectiva, pensament laic (escolar i separació Església-Estat), societat "més igualitària i justa", forma de govern republicana i "lliure federació dels pobles". Aquesta proposta (clàssica en l'ideari republicà de caire liberal radical), superava, segons Rovira, una identificació entre canvi polític i marxisme, car segons aquest intel·lectual-polític un fet eren les teories marxistes i una altra les necessitats reals del proletariat. En un editorial a *La Nau* (21-I-1930) ho esmenta sota el títol "Obrerisme i Marxisme", remarcant que allò bàsic és que el "problema obrer és essencialment un problema humà" i que "de la ideologia i la doctrina, la massa obrera no en té, en general, una noció gaire clara". "No es pot dir –afegeix Rovira– que la massa del socialisme internacional sigui marxista. Són mar-

En aquesta conjuntura de ruptura amb la dictadura de Primo de Rivera és quan Rovira sistematitza el seu pensament social: "Però si no sostenim –diu a *La Nau* del 18-IX-1928– una tendència específicament obrera, tampoc sostenim una tendència específicament burgesa"; o que "la divisió bipartida –escriu a *La Nau* del 5-I-1929– entre burgesia i proletariat, i la divisió tripartida entre grossa burgesia, petita burgesia i proletariat, són igualment insuficients i la gradació conté molts més termes".

xistes, únicament, una part dels qui dirigeixen aquesta massa."

Aquest interclassisme que no apuntava cap hegemonia política de classe fou clarament qüestionat per sectors que contemplaven una relació molt més explícita entre republicanisme i socialisme, com fou el cas del nucli que editava l'òrgan *L'Opinió*, confluència intel·lectual de tendències marxistes, socialistes i anarcosindicalistes, que proposaven una conducció d'aquella revolució democràtica (formulada per Kerenski i en la qual Rovira mostrava el seu acord) a mans del proletariat. En articles com el de Jordi Arquer, "L'orientació social d'en Rovira i Virgili" (*L'Opinió*, 12-V-1928, pàg. 8), es criticava la indecisió de classe de Rovira i se'l contemplava –*L'Opinió* 15-IX-1928– com a probable líder d'un "partit radical burgès". I aquest partit –A. Republicana, unificat l'any 1931 amb Acció Catalana: Acció Catalana Republicana– fou un exemple d'aquella ideologia d'esquerra –Rovira es proclamava esquerrista– no col·lectivista; però ho fou fracassadament. Efectivament, el programa proposat per Rovira –elaborat bàsicament per intel·lectuals i professionals, com a edició d'esquerres del seu antic partit Acció Catalana (1922)– no arrelà socialment, fet que el portà a ingressar finalment (octubre de 1932), als rengles d'Esquerra Republicana. Heus ací la principal limitació política de Rovira: sobrevalorar les funcions polítiques d'un diari (*La Nau*) i sectorialitzar excessivament esforços polítics que tan sols un any després havien d'acabar a l'organització que encapçalava precisament el mateix programa que havia pensat Rovira i Virgili, amb un líder carismàtic: Francesc Macià. Acció Catalana Republicana –com Acció Catalana– no resolgué les dues tendències que hi contenia: la que retornà a la Lliga i la que se sumà –fent pròpia la tradició republicana d'esquerres i lliberal– a Esquerra Republicana.

El catalanisme contemporani, sobretot a partir de la plataforma de Solidaritat Catalana (1906), conté dues tradicions de pensament: una més acostada a la tradició alemanya, més basada en la concepció cultural, lingüística, històrica, de nació, que podríem exemplificar en Prat de la Riba, com a referent teòric (*La Nacionalitat*

Catalana) i de vessant conservador. La segona tradició –que arrenca del republicanisme del darrer terç del XIX– basada en una profunda concepció reformista, i que proposa el lliure pacte entre col·lectius nacionals, és on s'ha de situar la tasca i el pensament de Rovira. Tasca i pensament concretada en tres direccions. La primera, seria la divulgació de la consciència cultural i històrica catalana (el que entenia com a nacionalització de Catalunya), que ocuparia la seva dedicació periodística a *La Publicitat* (1922-1928) i a Acció Catalana, partit que centrava els seus esforços en aquesta direcció catalanitzadora, a l'esquerra de l'intervencionisme de la Lliga Regionalista de Cambó (després del traspàs de Prat de la Riba el 1917). Com a segona direcció, trobem la concreció d'aquesta idea nacionalitzadora (de més sentit cultural) en una alternativa política: la confederació entre nacions peninsulars (més enllà d'un federalisme de base centralitzadora, unionista). I, finalment, l'assumpció de progrés social des d'una interpretació social, per bé que no marxista, sí recolzada en sectors no-conservadors oligàrquics. Allò, per tant, que cal remarcar en la trajectòria de Rovira és la superació clara d'un catalanisme culturalista (que representava a nivell organitzatiu la Unió Catalanista de fi de segle, fins l'etapa més política i socialitzant de Domènec Martí i Julià), i la proposta que sense consciència política (sense voluntat política) no és possible un futur nacional; futur que deixava obert sota la possibilitat de l'exercici a la lliure determinació, base de tot el catalanisme republicà. Nació cultural i nació política eren indistingibles.

Versió corregida de la conferència a la Universitat Rovira i Virgili (29-XI-1995)